

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.2.35-42>

Application of Selected Aspect of Pastoral Culture in Art Education

Aplikácia vybraných aspektov pastierskej kultúry do výtvarnej edukácie

Jozef Zentko

Abstract

This paper focuses on the characteristics of incorporating pastoral culture and art into pre-primary education. It presents the potential of applying various experiential creative practices in the educational process, which serve as supporting elements in the development of artistic creativity. The paper addresses important aspects related to interdisciplinary overlaps and cross-curricular connections, emphasizing the convergence of different artistic and aesthetic activities and their potential in the modern pedagogical space, which prioritizes creativity and effectiveness.

Keywords: Pastoral Art. Folk Art. Art. Culture. Artistic Creativity. Creativity.

Úvod

V priestore zameranom na prezentáciu regionálnej výchovy v predprimárnom vzdelávaní sa ponúka významná základňa práve v materiálnej a duchovnej ľudovej kultúre Slovenska. Presahy oboch nachádzame výrazne v pastierskej kultúre, ktorej aspekty vstupujú rovnako do hmotnej, ako aj nehmotnej základne. Pestrosť jednotlivých príkladov v tejto národopisnej základni je využiteľná v rôznych stupňoch vzdelávania, no nosná základňa sa ponúka už v predškolskej edukácii v materských školách.

Medzi vybrané aspekty pastierskej kultúry môžeme zaradiť tradičné spôsoby ovčiarstva, organizačné formy pasenia, stavebné objekty na salašoch, spoločenský a duchovný život na salašoch, tradičný odev a úžitkové predmety¹. Špecifickou súčasťou pastierskej kultúry je pastierske umenie a môžeme doň zaradiť umelecké prejavy slovesné, hudobné, výtvarné, súvisiace s pastierskou

---

¹ PODOLÁK, J.: *Tradične ovčiarstvo na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1982.

témou. Reprezentujú ho teda pastierske obyčaje, piesne, tance², artefakty súvisiace s pastierskym zamestnaním, spojeným s pasením dobytka a spracúvaním živočíšnych produktov (palice³, valaška, bačovský riad, odlievák, črpák, formy na syry a maslo), špeciálne signálne hudobné nástroje (zvonce, bič⁴, roh, trúba, píšťaly, fujara, gajdy) aj rôzne odevné formy a súčiastky, ktoré pastieri skôr konzervovali, než aktívne rozvíjali.⁵ Práve tieto predmety každodennej potreby, ktoré boli výbavou každého salaša, sú vhodnou inšpiráciou pre ďalšie výtvarné spracovanie v edukačnom prostredí.

Pastierske umelecké dielo je výrazným obrazom pastierskeho života. Autor v ňom zdôrazňuje predovšetkým svoju prácu, dynamiku života a okolitú prírodu. Pri samotnej práci na jednotlivých výrobkoch išlo pastierom najmä o cieľavedomosť a úžitkovosť, nie o dekorativizmus, pričom samotné umelecké stvárnenie vychádzalo aj z dočasného materiálneho, duchovného a sociálneho odlúčenia.⁶ Práve jednoduchosť, čistota, originálna symbolika, lineárnosť a jedinečný výraz sú charakteristickou výpoveďou pastierskeho umenia. V plošnom umení ide o výraznú štylizáciu, ktorá v sebe nesie zaujímavý umelecký odkaz uplatniteľný v edukačných aktivitách zameraných na výtvarnú tvorivosť či technickú zručnosť.

Priestor pre implementáciu pastierskeho umenia v predprimárnej edukácii

V predškolskej edukácii sa ponúka množstvo príležitostí, kedy môžeme deťom sprístupňovať cennosť slovenského kultúrneho dedičstva. Ideálny priestor nachádzame vo výtvarnej a hudobnej výchove, ktoré podporujú umelecký rozvoj a kreativitu detí. Hudobná a výtvarná estetika vytvárajú početné interdisciplinárne presahy a súvislosti, ktoré pedagogický proces zatriktívnia a zefektívnia. Ide napríklad o synestéziu či súvzťažnosť. Tvorivú spoluprácu pre poznanie pastierskej kultúry ponúka výtvarná výchova a svet práce.

Vo výtvarnej výchove deti prostredníctvom hravých výtvarných činností s materiálmi a nástrojmi pomocou jednoduchých výtvarných prostriedkov vyjadrujú svoje predstavy, rozvíjajú si svoju fantáziu a tvorivosť. Prostredníctvom týchto aktivít tak získavajú a rozvíjajú si elementárne výtvarné schopnosti,

---

² ŠÚTOROVÁ-KONEČNÁ, L.: *Hrou k tancu – úvod do konštruktívnej pedagogiky ľudového tanca*. Metodické listy. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2021.

³ ZUSKINOVÁ, I.: Pastierske rezbárske umenie v Liptove. In: ZUSKINOVÁ, I. a kol. *Pastierska kultúra a ľudové umenie*. Liptovský Hrádok: Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, 2010.

⁴ BEDNÁRIK, R.: *Pastierske rezbárske umenie*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

⁵ DANGLOVÁ, O.: Pastierske umenie. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry*. Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/pastierske-umenie/>

⁶ BEDNÁRIK, R.: *Pastierske rezbárske umenie*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

zručnosti a potrebné návyky.⁷ Výtvarná výchova oboznamuje dieťa s prostredím výtvarnej tvorby a umenia, predstavujúcej komplexný spôsob poznávania okolitého sveta, na ktorom sa vyvážené podieľajú všetky zložky osobnosti: senzibilita, racionalita, intelekt, intuícia, temperament, fantázia, vedomé i nevedomé duševné aktivity. Obsah vzdelávacej oblasti Umenie a kultúra v predškolskej edukácii sa člení na šesť podoblastí: Výtvarné činnosti s tvarom na ploche, Výtvarné činnosti s tvarom v priestore, Výtvarné činnosti s farbou, Spontánny výtvarný prejav, Synestézia (medzizmyslové vnímanie), Vnímanie umeleckých diel.⁸

Možnosti pre receptívnu zložku výtvarnej výchovy sa ponúkajú práve v poslednej šiestej podoblasti – Vnímanie umeleckých diel. V tomto kontexte môžeme pracovať s artefaktom priamo v národopisnom múzeu,⁹ resp. s autentickým predmetom v priestore školy. Viaceré podnety v podobe artefaktov sú vhodnou inšpiráciou a motiváciou pre vizuálne spracovanie.¹⁰ Dieťa sa v úvodnej časti stretáva s umeleckým dielom, či úžitkovým predmetom každodennej potreby, ktoré pozoruje, analyzuje a postupne spracováva doplnkovú informačnú základňu. Následne reaguje rôznymi výtvarnými prostriedkami na artefakty, resp. utenzílie.

Dieťa môže spontánne reagovať na jednotlivé podnety z pastierskeho prostredia, či už ide o predmety plošného, resp. priestorového charakteru. Pre plošné spracovanie je vhodným príkladom pôvodná výtvarná bukolická tvorba v podobe maľovaných salašov, ktoré sú tvorivým odkazom baníckej kultúry.

---

⁷ *Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2016.

⁸ *Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2016.

⁹ Múzejno-pedagogický priestor ponúka viaceré možnosti, ktoré sú efektívne využiteľné vo výchovno-vzdelávacom procese predprimárneho vzdelávania. Edukačný potenciál múzea je tvorený viacerými predmetmi, artefaktmi a didaktickým materiálom, ktoré napomáhajú uľahčovať proces neformálneho vzdelávania. Nosnú skupinu predstavujú múzejné substitúty, ktoré spolu s didaktickými exponátmi či zábavnými exponátmi patria do skupiny objektov nemúzejnej hodnoty. Tieto predmety vytvárajú efektívny priestor pre experimentovanie a ponúkajú nový zážitok a skúsenosť. Funkciou týchto predmetov je nahradiť, resp. zastúpiť, pripomenúť, doplniť, použiť a tiež rozšíriť expozíciu. LAJZOVÁ, D. – ŠKODOVÁ, M. 2019. Vitajte: Family Friendly. Gamifikácia v múzejnej praxi. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 7/2019, No: 1. ZENTKO, J.: Substitúty v múzejno-pedagogickom priestore a ich uplatnenie v kontexte primárneho vzdelávania. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, Roč. 19, č. 1, 2020.

¹⁰ Pre prácu s artefaktom je možné využívať rôzne súkromné či školské zbierky, alebo inštitúcie s celonárodnou pôsobnosťou. V našich podmienkach napr. Centrum etnografie a umenia (C-ET-ART). Na Slovensku je to jedinečné akademické pracovisko, ktoré vzniklo na základe spolupráce Katedry výtvarného umenia a Katedry hudby Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Ide o artefakty a predmety rôznych remesiel etnografického charakteru regiónov Liptova a Oravy, ktoré sú k dispozícii prezenčne alebo formou multimediálneho archívu. Podporujú pedagogickú, umeleckú a vedeckú činnosť. Dostupné na: <http://cetart.ku.sk/>

Dieťa sa spoznávaním tohto výtvarného fenoménu postupne oboznamuje so životom a kultúrou baníkov a pastierov.

Vizuálne artefakty na papieri

Jednou z výrazných možností, ktoré prispievajú k rozvoju výtvarnej tvorivosti a technickej zručnosti je už spomínaný umelecký artefakt s názvom Maľovaný salaš. Ide o jedinečný príklad umeleckého diela s pastierskou témou zobrazujúcou svojský obraz pastierskeho života, ktorý vytvorili baníci, obdivujúci život pastierov a bačov. Toto umelecké stvárnenie nám predstavuje papierový, zriedka plátenný pás s maľbou pastierskych výjavov. V našom kultúrnom priestore ide o artefakt, ktorý bol dlhý 1 – 3 metre a vysoký 10 – 20 cm.¹¹ Zakrýval čelo dosky, kde bol rozložený betlehem. Počas vianočných sviatkov sa v baníckych domácnostiach kládol do rohu izby, ale mohol byť umiestnený aj v ciachovni, kde sa baníci zhromažďovali pred faraním. V našom geografickom priestore sa s maľovanými salašmi stretávame v okolí Banskej Štiavnice a Banskej Bystrice. V historických súvislostiach ich vznik siaha do 2. polovice 19. storočia a rozvoj vrcholí v 1. pol. 20. storočia.¹² Maľované salaše sú charakteristické svojou obsahovou a obrazovou pestrosťou, celistvosťou, výraznou farebnou skladbou a silným výtvarným vyznením.¹³ Obsahovú skladbu maľovaných salašov tvoria viaceré motivické elementy:

- Krajinárske
- Architektonické
- Antropomorfné
- Zoomorfné
- Duchovné (zobrazenie Narodenia Ježiša Krista)
- Rozličné potrebné náradia

Každá téma motivických elementov sa dá výtvarne spracovať samostatne alebo interdisciplinárne, teda celostne. Pri tvorbe maľovaných salašov sa dieťa postupne zoznamuje so životom pastierov vo voľnej prírode, spoznáva ich obydliá, idylický pohľad na pasúce sa zvieratka. Postupne sa oboznamuje aj so všetkými potrebnými predmetmi a náradiami, ktoré sú nevyhnutné pre prácu v salaši. Učiteľ dokáže tvorivým spôsobom postupne prechádzať rôznymi plošnými výtvarnými technikami – od suchej stopy k mokrej a od lineárnej kresby cez tieňovanie, šrafovanie až k maľbe.

---

¹¹ PLICKOVÁ, E.: *Maľované salaše*. Bratislava: Tatran, 1982. PLICKOVÁ, E.: *Maľované salaše – špecifický prejav ľudovej maliarskej tvorby v severnom Hontu*. Slovenský národopis, 26, 1978, č. 3, s. 452-470.

¹² DANGLOVÁ, O.: Maľovaný salaš. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry*. Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/malovany-salas/>

¹³ PLICKOVÁ, E.: *Maľované salaše*. Bratislava: Tatran, 1982.

Vizuálne artefakty v dreve

Drevo môžeme považovať za najdôležitejší a najčastejšie využívaný materiál v pastierskej kultúre. Nosnú základňu malo práve rezbárske umenie. A to predovšetkým tzv. bačovský riad. K typickým predmetom tohto riadu patrili zdobené črπάky, varechy, gelety, zdobené valašky a formy na syr a oštiepky. Medzi charakteristické drevené výrobky valachov patrili hudobné nástroje – rôzne píšťaly, gajdy a jedinečná svetovo uznávaná fujara. Do rovnakej kategórie môžeme zaradiť i drevené sošky a dekoratívne piesty s reliéfnou rezbou. Výraznú skupinu predmetov predstavujú aj dlabané výrobky, ktorých tvar a charakter dosahuje výrobca jedinečným ovládaním sekery. Takto sú zhotovené rôzne drevené misy či vahany. V drevárskej ľudovej výrobe majú zastúpenie aj debnárske výrobky – tradičné gelety, džbery, mútelnice, súdky.¹⁴

Práca s drevom je v materskej škole najčastejšie zabezpečovaná prostredníctvom vzdelávacej oblasti Človek a svet práce. V nej si deti rozvíjajú základné technické zručnosti, zvládanie úkonov bežného dňa a zručnosti pri používaní nástrojov potrebných v bežnom živote. Učiteľova úloha spočíva vo vytváraní dostatočného priestoru s postačujúcim materiálным zabezpečením na to, aby každé dieťa malo rovnakú možnosť prakticky si rozvíjať manuálne a technické zručnosti, ktoré sú špecifikované vzdelávacími štandardmi. Práve táto oblasť slúži tiež k poznávaniu rôznych remesiel a postupov spracovania materiálov. Učiteľ sa venuje diskusii o rôznych tradičných remeslách, pričom sa sústreďuje na aktuálnu skúsenosť detí. Zameriava sa na opis postupu prípravy vybraných produktov tradičných remesiel. Vybrané jednoduché postupy s deťmi realizuje. Aktivity realizujeme s deťmi tak, aby sa nad nimi zamýšľali a uvažovali nad tým, ako by mohli byť jednotlivé produkty tradičných remesiel vytvorené a ktoré materiály je potrebné používať.¹⁵

V kontexte týchto umeleckých predmetov a technologických postupov môžeme do predškolskej edukácie prenášať techniky zdobenia dreva prostredníctvom lineárnej kresby. Samotnú realizáciu v dreve je náročne uskutočniť v ranej edukácii s deťmi. Preto najčastejšie siahneme po veku primeraných realizáciách a technikách. Ide napríklad o využívanie techniky frotáže či reliéfnej rytej kresby v hline alebo sadre. Dôležitou súčasťou v tomto prípade zostáva pozorovanie pastierskych motívov na jednotlivých utenzáliách a ich následná interpretácia, voľné spracovanie v ploche či priestore.

---

¹⁴ VEREŠOVÁ, J. – JURÁKOVÁ, B.: *Ľudové zvyky, tradície a remeslá vo výchove mimo vyučovania*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2014.

¹⁵ *Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2016.

Pastierske umenie na príklade presahu technického a vizuálneho

K rozvoju technickej zručnosti a umeleckého cítenia prispieva súvzťažnosť pracovného a vizuálneho. V jednotlivých interdisciplinárnych presahoch nachádzame množstvo efektívnych možností. Dieťa sa stretáva s remeslom spolu s potrebnou teoretickou základňou, ktorú vie následne uplatniť pri vlastnej pracovnej aktivite, či tvorivom obrazovom prevedení, alebo vizuálnom spracovaní. Dôležitou súčasťou je teda transfer vedomostí do novej situácie a ich využitie v bežnom živote¹⁶ či v tvorivých zamestnaniach.¹⁷ Dieťa tvorivým spôsobom spoznáva materiál, experimentuje s materiálom a následne dokáže zrealizovať svoj výrobok, ktorý má charakter technický alebo umelecký.¹⁸ Pri pastierskych utenziliách dokáže rozlišovať prácu v priestore a v ploche. Dokáže rozlišovať rytú kresbu a nízky reliéf. Dokáže vnímať krásu jednoduchej ornamentálnej výzdoby na jednotlivých predmetoch každodennej potreby. Vníma drobné ľudové sochárstvo v službách úžitkových predmetov – nádob, ako napr. črpákov a pod. Dokáže prostredníctvom vlastnej kresby motivovanej skutočnosťou, výtvarne spracovať jednotlivé ponúknuté inšpirácie. Vhodnou metódou je práca v ploche prostredníctvom aktivít s vopred pripravenou papierovou šablónou kopírujúcou obrys jednotlivých predmetov.

Záver

V edukačnom procese materskej školy je dôležité ponúknuť dostatočné množstvo podnetov, ktoré deti vychovávajú k úcte a k poznaniu kultúrneho dedičstva. V predškolskom a ranom školskom období poznanie týchto aspektov zabezpečuje učiteľ prostredníctvom regionálnej výchovy, ktorá posilňuje aj národné povedomie detí. Jednotlivé aktivity zamerané na prezentáciu kultúry a umenia z pastierskeho prostredia prispievajú teda k poznaniu ľudovej kultúry a podporujú efektivitu celého edukačného procesu v modernej pedagogickej realite. Je na tvorivosti každého učiteľa, ktoré možnosti prezentácie, či už v receptívnej alebo aktívnej rovine výtvarnej výchovy s deťmi, využije. Každá takáto snaha pôsobí v edukačnom procese prítlačivo a zaujímavo.

---

¹⁶ KOŽUCHOVÁ, M.: Retrospektívy a perspektívy koncepcií technického vzdelávania. In: *Trendy ve vzdělávání, 2014* (roč. 7), číslo 1, Olomouc.

¹⁷ KOVÁČOVÁ, B.: Zamestnávania v ranej ergoterapii. In: LIŠTIAKOVÁ, I. – KOVÁČOVÁ, B. (Eds.) *Expresívne terapie vo vedách o človeku 2015*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.

¹⁸ ZENTKO, J.: Interdisciplinárne presahy scénického výtvarníctva v technickej edukácii. In: *Zagadnienia społeczne*. Białystok: Niepanstwowa Wyzsza Szkoła Pedagogiczna, 2020, č. 1 (13).

Bibliografia

- DANGLOVÁ, O.: Maľovaný salaš. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry*.
Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/malovany-salas/>.
- DANGLOVÁ, O.: Pastierske umenie. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry*.
Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/pastierske-umenie/>
- KOVÁČOVÁ, B.: Zamestnávania v ranej ergoterapii. In: LIŠTIAKOVÁ, I. – KOVÁČOVÁ, B. (Eds.) *Expresívne terapie vo vedách o človeku 2015*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. ISBN 978-80-223-3914-8.
- KOŽUCHOVÁ, M.: Retrospektívy a perspektívy koncepcií technického vzdelávania. In: *Trendy ve vzdelávání, 2014* (roč. 7), číslo 1, Olomouc. ISSN 1805-8949.
- LAJZOVÁ, D. – ŠKODOVÁ, M. 2019. Vitajte: Family Friendly. Gamifikácia v múzejnej praxi. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 7/2019*, No: 1, ISSN 1339-2204.
- PLICKOVÁ, E.: *Maľované salaše*. Bratislava: Tatran, 1982.
- PLICKOVÁ, E.: *Maľované salaše – špecifický prejav ľudovej maliarskej tvorby v severnom Honte*. Slovenský národopis, 26, 1978, č. 3, s. 452-470.
- PODOLÁK, J.: *Tradične ovčiarstvo na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1982.
- Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2016.
- ŠÚTOROVÁ-KONEČNÁ, L.: *Hrou k tancu – úvod do konštruktívnej pedagogiky ľudového tanca*. Metodické listy. Bratislava: Národné osvetové centrum, 2021.
- VEREŠOVÁ, J. – JURÁKOVÁ, B.: *Ľudové zvyky, tradície a remeslá vo výchove mimo vyučovania*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2014. ISBN 74 978-80-8052-673-3.
- ZENTKO, J.: Substitúty v múzejno-pedagogickom priestore a ich uplatnenie v kontexte primárneho vzdelávania. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM – vydavateľstvo KU, roč. 19, č. 1, 2020. ISSN 1336-2232.
- ZENTKO, J.: Interdisciplinárne presahy scénického výtvarníctva v technickej edukácii. In: *Zagadnienia społeczne*. Białystok: Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2020, č. 1 (13). ISSN 2353-7426.
- ZUSKINOVÁ, I. a kol. *Pastierska kultúra a ľudové umenie*. Liptovský Hrádok: Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, 2010. ISBN 978-80-970094-1-0.
- ZUSKINOVÁ, I. a kol. *Výrobné postupy a výzdobné techniky v umeleckom prejave pastierskej kultúry*. Liptovský Hrádok: Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, 2010. ISBN 978-80-970094-4-1.

Zentko, J.:

Aplikácia vybraných aspektov pastierskej kultúry do výtvarnej edukácie

---

ZUSKINOVÁ, I.: Pastierske rezbárske umenie v Liptove. In: ZUSKINOVÁ, I. a kol. *Pastierska kultúra a ľudové umenie*. Liptovský Hrádok: Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, 2010. ISBN 978-80-970094-1-0.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/0550/22 Súčasný stav, trendy a problémy v technickom vzdelávaní na nižšom a vyššom sekundárnom stupni školy v kontexte dištančného vzdelávania, ktorého zodpovedná riešiteľka je doc. PaedDr. Zlatica Hul'ová, PhD., (2022 – 2024).

PaedDr. Jozef Zentko, PhD.

Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
jozef.zentko@ku.sk